

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

NO. 05741

SHOLEM ASH

A. Almi

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.

If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

א. א ל מ י

שלום אש – א סך-הכל

סעפער אַמער אַפּדרוק פּון זשורנאַל
"אונזער וועג"

שיקאַגאָ, דזשי"ט

שלום אש — א סך-הכל

שלום אש איז במשך פון א האלב יארהונדערט געווען דער שטורעם-צענטר פון דער יידישער — ניט בלויז ליטערארישער — וועלט. פון זיינע ערשטע טריט אין דער ליטעראטור ביז זיינע לעצטע טריט אין לעבן — פון „גאט פון נקמה“ ביז זיין נוצרי-טרילאגיע; פון דעם „מילה-סקאנדאל“ ביז זיינע סאמע לעצטע דעקלאראציעס וועגן יידנטום-קריסטנטום — שטורעם, אויפרייר, קאנפליקטן, טענות און קעגן-טענות, וואס זענען ווייט אריבער די גרענעצען פון אונזער יידישער וועלט.

מיטן אוועקגיין פון שלום אש'ן אהין, וואו אלע שטארבלעכע גייען, האט זיך בשום-אופן ניט פארענדיקט די קאנטראווערסיע ארום אים. זיינע ווערק, סיי די עכטיידישע — ווי „דאס שמעטל“, „רב שלמה נגיד“ און „דער תהלים-ייד“ — סיי יענע ווערק, וואס זענען ארויס פון יידישן גדר, וועלן לאנג-לאנגע דורות געלייענט און דיסקוטירט ווערן, דערמאנען אן דעם גרויסן ווארט-מייסטער און מאנען אן ענטפער; וואס איז באמת פאר-געקומען מיט און ארום שלום אש'ן?

זענען גערעכט געווען זיינע קריטיקערס, וואס האבן אים באשולדיקט אין פארקויפן די יידישע בכורה פארן טאפ לינדזון פון ניט-יידישן רום און טרייפענע רענדלעך; אדער זענען גערעכט געווען זיינע מליצי-יושר, און אש איז בלויז אויסן געווען צו ברענגען א דערענטערונג צווישן די צוויי וועלטן ארום די צוויי „טעסטאמענטן“ און אז די אש-קריטיקערס ליידן פון אומטאלערע אפגאנג, קנאה און שנאת-חינם?

אודאי איז נייטיק אוועקצושטעלן די ביידע טענות און באשולדיקונגען, אלע פונקטן און פאקטארן, וואס האבן גורם געווען די מלחמה ארום אש'ן — אויף זייער ריכטיק ארט, אויב ס'איז מעגלעך אן אביעקטיווער חשבון און סך-הכל אין דער נאך אנגעהייצטער לופט ארום דעם נאר-וואס אוועק-געגאנגענעם פראזע-מייסטער. דער שרייבער פון דידאזיקע שורות, וואס האט זיך געפונען אין דער ריי פון די אש-אנקלאגערס (הגם א גאר-גרויסער פארערער פון זיינע עכטיידישע, גרויס-קינסטלערישע ווערק), פרעטענדירט ניט אויף נייטראליטעט, אבער איך וועל זיך באמיען ארויס-צוברענגען די פאקטן ווי זיי האבן פאסירט און צו אנאליזירן די מיינונגען — און באשולדיקונגען — פון ביידע צדדים אין ליכט פון דידאזיקע פאקטן.

א געלעגנהייט פאר און אנאליז, חשבון און סך-הכל פון דער קאנ-טראווערסיע גיבן אונז די זכרונות וועגן שלום אש'ן, וואס האבן אנגע-הויבן פובליצירט צו ווערן זינט אש'ס אוועקגיין — פון יענע, וואס זענען

מיט אש'ן געווען באקאנט און באפריינדט אין משך פון יארן, דער עיקר פון זיינע סעקרעטארן. בעת זיין לעצטער סעקרעטאר, יצחק פאנער, האט פארעפנטלעכט עטלעכע קאפיטלעך פון א בוך מעמוארן, וואס ער שרייבט וועגן דעם קוטנער, און אנדערע, ווי נ. פערלמאן, אש'ס סעקרעטאר דורך דער צייט פון זיין מיטארבעט אין „פארווערטס“ און דערנאך אין דער קאמוניסטישער „פרייהייט“, פלאנירן, ווי מ'גיט איבער, אזעלכע ווערק, האט שלמה ראזענבערג, אש'ס סעקרעטאר אין פארלויף פון צען יאר ביז דער צווייטער וועלט-מלחמה, זיך מקדים געווען מיט א בוך זכרונות „שלום אש פון דער נאענט“ — א בוך פון צוויי חלקים: דער ערשטער חלק — ריינע מעמואריסטיק, מיט פיינע שילדערונגען פון אש'ן, באגלייט פון אנעקדאטן; דער צווייטער חלק — פאלעמיק וועגן דער פאלעמיק ארום זיין באלעבאס... דער צווייטער טייל פון בוך איז בפירוש א בליץ-קריג קעגן די אלע, וואס האבן זיך דערוועגט א פיפס צו טון קעגן אש'ן — קעגן זיינע אמאליקע און שפעטערדיקע מעשים. אבער טאקע דערפאר, וואס דער מחבר באנוגנט זיך ניט מיט די צען יאר פון זיין נאענטער פארבינדונג מיט דעם קוטנער, נאר ער מאכט זיך אויך דא און דארט א קורצע נסיעה צו אש'ס אנהייב-יארן אין דער ליטעראטור, גיט ער א געלעגנהייט צו ווארפן א בליק אויף אש'ס גאנצן אפגעגאנגענעם וועג און צו אנאליזירן די ווערק און מעשים זיינע, וואס האבן ארויסגערופן אזעלכע שטורעמס ארום אים.

שלמה ראזענבערג, דער מחבר פון „רבי עקיבא“, „רבי מאיר און ברוריה“, „די כוזרים“ און אנדערע ווערק, שרייבט וועגן שלום אש'ן מיט אומגעהייערער ליבשאפט, אבער דאס שטערט אים ניט אויך צו דערציילן וועגן זיין באליבטן העלד'ס שוואכקייטן, ווי עגאזום, הכנעה און חניפה לגבי גבירים און פריצים, לייכטזיניקייט ביים ארויסזאגן מיינונגען וכדומה. זיין זכרונות-בוך (1958) פארמאגט אלע וואוילע מעלות און דאס שפרודל-דיקע יידישע לשון פון זיינע אנדערע ווערק — אזוי ביז ס'קומט צום צווייטן טייל, דעם פאלעמישן, דא פארלירט ער זיך און ער שפייט ממש מיט פייער, ווי אנדערע פארטידיקערס פון אש'ס נוצרי-ווערק.

ראזענבערג שטעלט-ארויס (ווי אנדערע מליצי-יושר פון אש'ן) ווי דעם פסיכאלאגישן טרייב-מאטיוו פון דער קריטיק אויף אש'ן: קנאה, ער חזר'ט דאס כסדר איבער. ווי קאן מען באווייזן — קנאה? און פארוואס זאלן פובליציסטן, פאעטן, עסייאיסטן, געלערנטע — און סתם יידן — מקנא זיין שלום אש'ן דעם גאוועליסט? די ערשטע אים מקנא צו זיין וואלטן, על פי שכל הישר, געדארפט זיין די דערציילערס, גאוועליסטן, — אבער גראד איז צווישן די „אנפאלערס“ דא בלויז איין גאוועליסט.

פארוואס זאל פראפ. חיים טשערנאוויץ (הרב צעיר), וואס זיין אויס-געשריי (אין „בצרון“) קעגן אש'ס נוצרי-ווערק, איז א קול דממה דקה — מקנא זיין אש'ן? פראפ. טשערנאוויץ האט געשריבן וועגן אש'ס קריסט-לעכע ביכער ניט ווי א רב, בלויז פון יידיש רעליגיעזען שטאנדפונקט.

נאָר ווי אַ געלערנטער, וואָס האָט זיי אַנאַליזירט דער עיקר היסטאָריש-וויסנשאַפטלעך.

אין זיין גרויסער אָפּהאַנדלונג, וואָס איז סיי וויסנשאַפטלעך-אַביעקט-טיוו, סיי דורכגעזאַפט מיט טיפּן יידישן צער, באַווייזט הרב צעיר — פון פאַרשיידענע שטאַנדפּונקטן — די פּאַלשקייט, לעכערלעכקייט און שעדלעכקייט פון אַש'ס יעזוס-ווערק. האָט ער דאָס געטון אויס קנאַה? הרב טשערנאַוויץ ווערט ניט דערמאַנט און ניט ציטירט אין ש. ראָזענבערג'ס בוך. דער מחבר איז מרמוז, אַז מיט רבנים (און סתם פרומע יידן) האָט ער ניט קיין מחלוקה. דאָס מיינט, אַז פאַר רבנים איז נאַטירלעך און נאַרמאַל שאַקירט צו ווערן פון אַזעלכע ווערק, ווי אַש'ס יעזוס-ביכער און מען קאָן דערפאַר צו זיי קיין טענות ניט האָבן. ווערט דאָ עפעס קשה; סיי די תורה-יידן, סיי די ניט-פרומע, די „וועלטלעכע“ אַש-קריטיקערס גייען צו צו אַש'ס דאָזיקע ווערק פון דעם שטאַנדפּונקט, וואָס האָט פאַר-איניקט די פאַרשטייערס פון אַזעלכע אָפּגעווייטערטע צוויי סעקטאָרן אין יידישן לעבן — אין איין אויסגעשריי. איז די פּראָגע דעריבער; איז דער-דאָזיקער שטאַנדפּונקט אַ ריכטיקער, אָדער אַ פּאַלשער? ס'קאָן דאָך ניט זיין, אַז דערזעלביקער צוגאַנג, דערזעלביקער קריטישער אַנאַליז פון אַ ווערק איז סיי כשר, סיי טריף, אָפּהענגיק פון דער פּערזענלעכער הנהגה פון דעם קריטיקער.

ווי ש. ראָזענבערג — און ניט נאָר ער! — פירט-אַן די פאַרטיידיקונג פון אַש'ן קומט אַבער אויס, אַז אים גייט ניט אַזוי אין דער אַש-קריטיק, ווי אין דער ניט-אויסגעהאַלטנקייט פון די געוויסע אַש-„קעגנערס“, וואָס הגם זיי אַליין זענען ניט קיין שומרי-הדת, נעמען זיי זיך אַן פאַר יידישקייט. הייסט עס, אַז דער מחבר, וואָס האָט אונטערגענומען צו באַשיצן אַש'ס רעפּוטאַציע, זאָרגט זיך גאַר פאַר דער רעפּוטאַציע פון אַש'ס קריטיקערס... ראָזענבערג האָט אויסגעקליבן פון אַלע אַש-קריטיקערס בלויז פיר (מסתמא כנגד די ארבעה בנים פון דער הגדה) און אויף זיי גיסט ער אויס כל חמתו. דאַרף איך מסתמא גומל בענטשן, וואָס מיינע אַש-אַרטיקלען געפינען זיך ניט צווישן די פּאַלעמישע אַרטיקלען פון אַ סך אַנדערע יידישע שרייבערס, וואָס ווערן ניט ציטירט אין דעם בוך. אַבער ביי דער געלעגנהייט איז כדאי איבערצודערציילן אַ קאַמישן עפיזאָד — וואָס איך האָב בשעתו דערציילט — וועגן מיין „צוזאַמענשטויס“ מיט שלום אַש'ן.

באַלד ווי מיין ערשטער אָפרוף אויף אַש'ס „נאַזאַרין“ (נוצרי) איז פאַרעפנטלעכט געווען אין דער „פרייע אַרבעטער שטימע“, איז אַש גע-קומען צולויפן אַן אויפגעקאַכטער אין ביוראָ פון „פאַראייניקטן יידישן אָפּיל“, וואו איך בין געווען באַשעפטיקט. שוין פון קאַרדאַר האָט זיך צו מיר דערטראַגן אַש'ס קול: „וואו איז אלמיז?...“ און אַז עמיצער האָט אים אַנגעוויזן וואו, איז ער אַריין אין מיין קאַבינעט מיט אַזאַ אימפעט, ווי ער וואָלט גרייט געווען זיך אַרויפצואַוואַרפן אויף מיר מיט די פּויסטן, איך האָב זיך אויפגעשטעלט און אַרויפגעלייגט די האַנט אויפן בענקל, וואָס איז געשטאַנען לעבן מיין שרייב-טיש, העזערווירט פאַר באַזוכערס.

מיין כוונה איז געווען אים צו פארבעטן זיצן און זיך געלאסן דורכ-
שמועסן מיט אים מכה וועלכן ענין ער וויל. אבער אש האט, וויזט-אויס,
אנדערש אויסגעטייטשט מינע הענט אויפן בענקל — מחמת ער האט
פלוצלינג זיך צוריק אויסגעדרייט צו דער טיר און ארויס מיט אזא אימ-
פעט, ווי ער איז אריין, שרייענדיק הויך אויפן קול:

„וואָס דאַרף מען דעם „דזשאַינט“? מע דאַרף ניש קא „דזשאַינט“
וואָס דער „דזשאַינט“ האָט געהאַט דערמיט צו טון, ווייס אפשר גאַט...“

לאַמיר זיך צוריקקערן צו די טענות און אַרְגוּמענטן, וואָס ראָזענבערג
און אַנדערע אַש-פּאַרטיידיקערס. — הייבן-אויף קעגן די קריטיקערס פון
אַש'ס קריסטלעכע ווערק.

דער קנאה-מאַטיוו קלעפט זיך דאָ, ווי פריער באַמערקט, ווי אַ פּאַטש
צו גוט-שבת — קודם דערפאַר, וואָס קנאה איז ניט עפּעס אַזוינס, וואָס
קאָן פּאַקטיש באַוווּיזן ווערן און דערווייזן ווערן. אַבער סיי-ווי איז דאָך
דאָ ניט וויכטיק צי יאָ קנאה, צי ניט קנאה. דער סאַמע עיקר איז דאָך דאָ
— ווי געזאָגט און ווי ס'דאַרף זיין זעלבסטפאַרשטענדלעך — צי דאָס, וואָס
די אַש-קריטיקערס האָבן געזאָגט און געשריבן וועגן אַש'ס צלם-טרילאַגיע,
איז אמת, צי ניט אמת.

פּונקט אַזוי איז ניט וויכטיק צי די אַש-קריטיקערס זענען פרומע
יידן, צי וועלטלעכע יידן, גלייביקע, צי אַפיקורסים און צי איינער פון זיי
האַט נעכטן אויסגעדריקט אַ מיינונג וועגן אַש'ס יידישן סטיל, וואָס שטימט
ניט מיט זיין היינטיקער מיינונג. די פּראָגע איז דאָ אַלץ די אייגענע; איז
דאָס וואָס זיי זאָגן וועגן אַש'ס „נוצרי“, „אַפּאַסטאַל“ און „מאַרי“ טאַקע
אַזוי, אַדער ס'איז אַ בלבול אויף זייער מחבר.

אויב איינער היט ניט אַפּ די תּרי"ג מצוות, מיינט עס דאָך ניט, אַז
דער צלם דאַרף אים יאָ געפעלן. ראָזענבערג אַליין איז, אויף וויפּיל איך
ווייס, ניט קיין פרומער ייד, פּונדעסטוועגן בין איך זיכער, אַז ווען ער זעט
ווי אַ חברה-מאַן גייט שבת אַריין אין בית-המדרש מיט אַ פּאַפּיראַס אין
מויל, וואָלט ער אויסגעקאַכט געוואָרן. און ווען עמיצער וואָלט אים גע-
זאָגט: „ראָזענבערג, איר זענט אַ היפּאָקריט! איר אַליין זענט ניט קיין שומר-
שבת, טאָ פּאַרוואָס קאַכט איר זיך וועגן דעם חברה-מאַן מיטן פּאַפּיראַס?“
— וואָלט אַזאָ טענה געקלונגען — פּידרעך.

אין קאַמף קעגן מיסאַגערן אויף דער יידישער גאַס האָט זיך באַ-
טייליקט די גאַנצע יידישע פרעסע, די ראַדיקאַלע ווי די אַרטאָדאָקסישע.
די אונטערדריקונג פון דער יידישער רעליגיע אין סאַוועט-רוסלאַנד.
וואָס איז געווען דער אָנהייב פון דער אַלגעמיינער אויסראַטונג פון יידישן
לעבן דאַרט, האָט אויפגערודערט אַלע יידן אין דער פּרייער וועלט, „פּרייע“,
ווי פרומע, סאַציאַליסטן, ווי ציוניסטן (פון יעווסעקעס איז ניט צו רעדן),
די נאַציאָנאַלע ווערטן פון אונזער פּאָלק, דער תּנ"ך, דער תּלמוד, די
יידישע טראַדיציעס — די יסודות פון יידישן קיום — זענען ניט דער
מאַנאַפּאַל פון אַרטאָדאָקסישן סעקטאַר אין יידנטום; אַלע יידישע סעקטאַרן

וועלן זיך אריינארפן אין קאמף פאר זייער פארטיידיקונג קעגן א סכנה, יעדער גערעגט און באוועגט פון אנדערע מאטיוון, אבער אלע פאראייניקט פון איין יידישן גורל, פון איין יידישער אחריות און פון איין יידישער אנטשלאסנקייט.

אויסרופן צו די ניט־אַרטאָדאָקסן: היפּאָקריטן, איר אליין זענט דאָך ניט מקיים די תרי"ג מצוות, טאָ וואָס מאַכט איר דעם אַנשטעל, אַז דער יידישער קיום גייט אייך אין לעבן? — וואָלט געווען ווילד און משוגע; ס'וואָלט געמיינט אַננעמען דעם שטאַנדפּונקט פון די נטורי־קרתא, אַז נאָר זיי אליין זענען די "היטער פון שטאַט" און אלע אַנדערע יידן, אַפילו פון "מזרחי" און "אגודת ישראל", זענען טרייפּניאַקעס — יאָ טרייפּניאַקעס, איינער פון די עפיטעטן, מיט וועלכע ראָזענבערג איז מכבד די ניט־פרומע קריטיקערס פון אַש"ס גע'שמד'טער פּראָזע.

אמת טאַקע, אַז אַש האָט זיך ניט גע'שמד'ט (ווי ס'איז געווען אַ קלאַנג), אָבער זיין קונסט האָט זיך יאָ גע'שמד'ט, אַש, וואָס ער האָט יאָרן־לאַנג געשריבן געשמאַקע פּראָזע, האָט אין די לעצטע יאָרן געשריבן גע'שמד'טע פּראָזע! דער קלאַנג אליין לערנט אונז עפעס: דער יידישער עולם — און טשיקאָווע איו, אַז דער עיקר דער ענגליש־שפּראַכיקער — וואָס האָט געלייענט אַש'ס נוצרי־ווערק, האָט זיך פשוט ניט געקענט פאַר־שטעלן, אַז דער מענטש וואָס האָט זיי געשריבן, איז געבליבן — אַ ייד...

חוץ לזה גייט דאָך דאָ ניט אַזוי אין אַננעמען זיך פאַר יידישקייט, ווי אין ניט־אַננעמען דאָס קריסטלעכע בילד, וואָס אַש מאַלט פאַר אונז אין אַזעלכע שרייענדיקע און רייצענדיקע פאַרבן; אין אַפּשלאַנג אַ פאַלשע און לייכטזיניקע אינטערפּרעטאַציע פון אַ היסטאָרישן פּראָצעס, וואָס האָט זיך אַנגעהויבן מיט קנאַפע צוויי טויזנט יאָר צוריק און פון וועלכן אונזער פּאַלק איז דער גרעסטער קרבן.

כדי צו מאַכן אַ קריטישן אַנאַליז פון אַש'ס צוגאַנג צום קריסטנטום — אין ליכט פון היסטאָרישע פּאַקטן און פּאַקטאַרן — דאַרף מען ניט זיין קיין פרומער ייד, אדרבא, פרומקייט קאָן דאָ גיכער זיין אַ שטער אין דער פרייער און אַביעקטיווער פאַרשונג פון דעם ענין. דערפאַר איז דאָ אויפן ריכטיקן אָרט ניט נאָר אַ "וועלטלעכער" ייד, אָדער אַ ייד, וואָס איז ניט מקיים די תרי"ג מצוות, נאָר אַפילו אַ ניט־ייד, אַ קריסטלעכער געלערנטער, וואָס גייט־צו אַביעקטיוו צום פּראָבלעם יידנטום־קריסטנטום.

און אַז ס'זענען געווען און ס'זענען דאָ קריסטלעכע געלערנטע, וואָס האָבן אַנגעוויזן סיי אויף פאַלשקייטן אין דער עוואַנגעליע, סיי אויף דער העכערקייט פון דער יידישער מאָראַל און עטיק איבער דער קריסטלעכער, איז קיין ניס ניט, ס'וואָלט צופיל אָרט פאַרנומען צו ברענגען ציטאַטן פון זיי — און דאָ האַנדלט זיך דאָך ניט וועגן די פעלשונגען אין "צווייטן טעסטאַמענט", נאָר וועגן די פעלשונגען אין אַש'ס "דריטן טעסטאַמענט".

וואָלט באמת כדאי געווען פאַר די אלע, וואָס זענען באקאנט מיט אַש'ס קריסטלאַגאיע, צו ליענען נאָך אַ ווערק אויף דערנעבליקער טעמע, וואָס איז אַרויס כמעט אין איין צייט מיט אַש'ס, "דער נוצרי", איך מיינ דאָ:

„פארוואס יעזוס איז געשטארבן“ פון פיער וואן פאאסען, דער באַרימטער האַלענדיש-אַמעריקאַנער שריפטשטעלער. אַנטקעגן די נוצרי-ווערק פון דעם גרויסן יידישן שרייבער שלום אַש, איז דאָס קריסטוס-ווערק פון דעם ניט-יידישן שרייבער און אונטאַרישן גלח, וואן פאאסען — אַ פרום יידיש בוך. וואן פאאסען איז געווען באַפריינדט מיט אַש'ן און מיר איז עטלעכע מאָל אויסגעקומען צו רעדן מיט אים וועגן אַש'ס קריסטלעכע שריפטן. ניט אַריינגייענדיק אין פריוואַטע שמועסן, וויל איך בלויז זאָגן, אַז זיין מיינונג וועגן די דאָזיקע ווערק אַש'ס, ניט אַזוי וועגן זייער קינסטלערישן ווערט, ווי וועגן דער אינטערפּרעטאַציע פון יידנטום-קריסטנטום אין זיי — איז זייער באַענט צו דער מיינונג פון אַש'ס יידישע קריטיקערס...

אַש'ס פאַרטיידיקערס האָבן רעדוצירט דעם ענין פון די נוצרי-ווערק צו דער קלאַץ-קשיא: „צי מעג מען שרייבן אויף דער טעמע ישו הנוצרי“ — און אַזוי הייסט טאַקע אַ קאַפּיטל אין צווייטן טייל פון ראָזענבערג'ס בוך. ס'גייט דאָ, הייסט עס, אין פּרינציפּ. און אודאי וועט יעדער אָנהענגער פון פרייען און וואָרט און פרייען געדאַנק ענטפערן דערויף פּאַזיטיוו: יא, מען מעג! אודאי מעג מען!

אַט-די פּרינציפּיעלע פּראַגע — צי „מען מעג“ — איז זייער פאַר-פּירערש; סיי ס'גייט דעם איינדרוק ווי די אַש-קריטיקערס וואַלטן גע-טענה'ט, אַז מען טאָר ניט שרייבן אויף אַזאַ טעמע; סיי עס מאַכט דעם ענין זייער גרינג פאַר די אַש-פאַרטיידיקערס. זיי זענען שוין אַפילו ניט מהויב צו לייענען די ווערק — וויבאַלד די פּראַגע ליגט פון אויבנאויף (צי „מען מעג“) — און זיי פּסק'ענען, אַז מען מעג און זיי זענען צופרידן; מיר קעמפן פאַר דער פּרייהייט פון וואָרט! — און פון דאַנען אַרויס איז ממש אַ מחיה צו אַטאַקירן דעם אַנדערן צד, וואָס האַלט — ווי זיי שטעלן דאָס פאַר — אַז מען טאָר ניט.

איינער פון די אַש-פאַרטיידיקערס — גראַד זייער אַן עטישע פּער-זענלעכקייט און אַ פייגער עסייאַסט — האָט אויף מיין קשיא, צי ער האָט אַש'ס „נוצרי“ און „אַפּאָסטאַל“ טאַקע געלייענט, געענטפערט: וואָס איז דאָ שייך לייענען? די פּראַגע איז, צי אַ יידישער שרייבער מעג זיך צו-רירן צו דער קריסטוס-טעמע. עד היום ווייס איך ניט, צי ער האָט יא געלייענט, צי ניט געלייענט — ער איז דאַמאַלט שטאַרק קראַנק געווען און לייענען אַזעלכע דיקע ביכער איז זיכער ניט געווען פאַר זיינע כוחות, אָבער געשריבן האָט ער וועגן דעם און פאַרטיידיקט אַש'ן האָט ער און געבראַכט ראיות און עדות פון אַנדערע יידישע שרייבערס, וואָס האָבן זיך פאַרנומען מיט קריסטלעכע טעמאַטיק, האָט ער אויך — און דערביי טיראומפירט, אַז די וועלט, די יידישע וועלט, איז צוליב דעם ניט אונ-טערגעגאַנגען. איך בין זיכער, אַז ער האָט אויפריכטיק געגלויבט, אַז אַט-דאָס איז דאָס גאַנצע פּראַבלעם: צי מען מעג.

פונקט אַזוי קאָן מען, פאַרשטייט זיך, פּרעגן: מעג מען שרייבן אויף דער טעמע יידן? און ווידער קאָן דאָ קומען איין ענטפער: אודאי מעג

מען. אבער... ס'ווענדט זיך ווער עס שרייבט, וואָס מען שרייבט, ווי מען שרייבט. אויב מען שרייבט וועגן יידן אזוי ווי עס שרייבן אַנטיסעמיטן, ווערט עס אַ גאַנץ אַנדער ענין. דאמאָלט הייבן מיר אויף אונזער פּראָ-טעסט. דאמאָלט האַלטן מיר, אַז ס'איז ניט הפּקר פעטרושקע. מען טאָר אַזעלכע רייד ניט דערלויבן.

וואָס פאַרא שטורעם ס'האַט זיך אויפּגעהויבן אין דער גאַנצער יידישער וועלט אַרום — און קעגן — טאַינב'ן, פאַר געוויסע אומגיניקע באַהיפטונגען זיינע וועגן יידנטום, הגם מען קאָן טאַינב'ן בשום אופן ניט פאַררעכענען צווישן די געשוואוירענע, אַדער ניט-געשוואוירענע שונאי-ישראל.

דערביי איז ביז גאָר טשיקאַווע, אַז צווישן די פּראָטעסטירערס קעגן טאַינב'ן געפינען זיך אויך אַש'ס פאַרטידיקערס, און מאַריס סעמיועל, אַש'ס ענגלישער איבערזעצער פון „נאַזאַרין“ און „אַפּאַסטאַל“ („מארי“ האָט ער זיך אָפּגעזאָגט איבערצוזעצן) האָט פאַרעפנטלעכט אַ גאַנץ בוך קעגן טאַינב'ן — אַ שאַרף בוך. און וואָס איז דער תּמצית פון טאַינב'ס שטאַנד-פּונקט וועגן יידנטום? אַז דאָס קריסטנטום איז די העכסטע דערגרייכונג פון יידנטום. דאָס יידנטום איז געבליבן הינטערשטעליק, אַ פאַרגליווערט רעשטל, די מאַמע האָט געבוירן אַ פיין און ליכטיק קינד, אַבער זי אַליין איז שוין אָפּגעלעבט, פאַרעלטערט, פאַר'חושכ'ט.

טאַינב'ס מיינונג וועגן יידנטום-קריסטנטום פאַלט זיך צונויף, ווי מיר זעען, מיט דעם, וואָס דער פאַרקאַטוילישטער ייד, אַנרי בערגסאָן, האָט געזאָגט און וואָס שלום אַש האָט כּסדר נאַכגעזאָגט און איבערגעזאָגט. ניט מער, וואָס נאָך אַש'ס דעקלאַראַציע שלעפּן זיך נאָך דריי ביכער, וואו אַט-די מיינונג ווערט „אילוטרירט“ מיט שרייענדיקע בילדער, וואו ער מאַלט דאָס קריסטנטום אין פּראָצעס פון אַרויסוואַקסן פון יידנטום אין די העלסטע און לאַקערדיקסטע — און פאַלשע — קאַלירן..

אודאי מעג מען שרייבן וועגן ישו הנוצרי, אבער אויך דאָ ווענדט זיך וואָס מען שרייבט, ווי מען שרייבט און פאַר וועמען מען שרייבט. לאַמיר דאָ איבערגעבן אין אַ פינגערהוט דעם תּמצית און תּוך פון שלום אַש'ס דריי קריסטלעכע ביכער:

1. „דער נוצרי“, אמת, אַש מאַכט אים פאַר אַ פרומען ייד, אַ רבי'ן, אַבער ער גייט-נאָך טריט-ביי-טריט דער עוואַנגעליע אין דער שילדערונג פון זיין גרויסקייט, געטלעכקייט און זיינע מופתים. די פּראָגע, וואָס דאָס בוך דערוועקט ביי גוים און פאַר'גווישע יידן, איז: אויב יעזוס איז געווען אַזאַ טייערער ייד, אַזאַ צדיק — וואָס האָבן יידן צו אים? פאַרוואָס ווילן זיי אים ניט אָנערקענען?

2. „דער אַפּאַסטאַל“. בלויז די איינע סצענע ווי שאול פון תּרשיש, וואָס ער איז געווען דער שטאַרקסטער און פאַרביסנסטער פאַרפּאָלגער פון דעם נוצרי, דערזעט פּלוצלינג „דאָס ליכט“ און ווערט פון גרעסטן פאַרפּאָלגער דער גרעסטער נאָכפּאָלגער פון יעזוס, ווי אַש שילדערט עס מיט מתיקות

— אַט די־איינע סצענע איז די שאַרפסטע שמד־פּראָפּאָגאַנדע! ס'איז אַן אינדירעקטער רוף צו איטלעכן ייד, נאַכצוטון דעם „שליח“.

3. „מאריי“. דאָס איז אַזאַ געדיכטע עבודה־זרה אַרום דעם נוצרי'ס מאַמען, וואָס אַפילו אין קאָטויליציזם איז אַזוינס נישטאַ. פון וועלכן מקור האָט אַש געשעפּט זיין פאַרגעטערונג פון דער „הייליקער בתולה“? פון דעם מאַריאוויטיזם אין פּוילן, פון דער סעקטע, וואו די מאַמע — ניט דער זון — פאַרנעמט דעם אויבנאָן. די־אָזיקע סעקטע האָט געוואונען זייער ווייניק אָנהענגערס און איז פאַרפאַלגט געוואָרן פון די קאָטויליקן פאַר דעם מאַרי־פּאָגאַניזם, אָבער פאַר אַש'ן איז עס אין אַרדנונג. ער קוויקט זיך מיט דעם מאַראַוויטישן קולט פון גאָט'ס מאַמען...

אַש'ס פאַרזיכערונג, אַז ער האָט יאָרן־לאַנג געשטודירט די פאַר־שיידנאַרטיקע ליטעראַטור וועגן קריסטנטום, ווערט ניט באַשטעטיקט ביים לייענען זיינע קריסטוס־ביכער. ס'פילט זיך אינערגעץ ניט קיין באַקאַנט־שאַפט מיט די וויסנשאַפטלעכע און קריטישע פאַרשונגען וועגן דעם אַנט־שטיי און אַנטוויקלונג פון דער קריסטלעכער רעליגיע. ס'פילט זיך אָבער יאָ, אַז ער האָט געלייענט מיט גרויס כוונה דעם „נייעם טעסטאַמענט“ און אַנדערע קריסטלעך־רעליגיעזע שריפטן, און אַפילו ווי שוין אָנגעוויזן, מאַריאוויטישע שריפטן.

וואָס איז געווען שלום אַש'ס כוונה ביים שרייבן זיינע נוצרי־ווערק? אַש אַליין האָט אַ זאָג געטון, אַז ער איז אויסן געווען צו ברענגען אַ דער־נענטערונג — שאַפן אַ שלום — צווישן דער ייִדישער און קריסטלעכער וועלט. ווי־אָזוי אַזוינס קאָן דערגרייכט ווערן דורך אַזעלכע ווערק, וואו דאָס קריסטנטום ווערט גלאַריפּיצירט, אַרויסגעשטעלט אין דעם העלסטן ליכט און וואָס דערמיט אַליין ווערט נאָך שטאַרקער און שטאַרקער באַ־טאַנט דאָס ייִדישע „עקשנות“ פון האַלטן זיך ביים „אָפּגעלעבטן יידנטום“ און ניט איִפּנעמען מיט אָפּענע אַרעמס די קריסטלעכע גאולה — דאָס איז אַ סוד, וואָס די אַש־פאַרטיידיקערס ווילן אונז מסתמא ניט אויסזאָגן.

האָט אַש אפשר געמיינט, אַז די קריסטן ווייסן ניט, אַז די הייליקע בתולה און איר זון זענען געווען יידן (דאָס הייסט: אויב זיי האָבן טאַקע עקזיסטירט) און ווי נאָר זיי וועלן דאָס געוואָר ווערן, וועלן זיי גלייך פון קלויסטער קומען צו לויפן אין שול און זינגען: „לאַמיר זיך שוין איבערבעטן, איבערבעטן“? — אַזוי נאָאיוו איז אַש זיכער ניט געווען.

אָבער די פאַרטיידיקערס פון אַש'ס נוצרי־ווערק האָבן אויפגעכאַפּט די־אָזיקע באַהויפטונג אַש'ס ווי אַן אבן־טוב און לאָזן ניט אַפ. הערט נאָר, הערט! אַש האָט אַרויפגעלייגט אויף זיינע אייגענע פלייצעס אַזאַ אומגע־הייערע היסטאָרישע מיסיע — און זיי, די פאַרלוימדערס, אַטאַקירן אים נאָך!

אַש האָט כסדר — ווידעראַמאַל און אָבעראַמאַל — איבערגע'חזרט פאַר דער ניט־ייִדישער וועלט, אין רעדעס און אין אינטערוויען פאַר דער ניט־ייִדישער פרעסע, די דעקלאַראַציע (וואָס זי אַנטהאַלט, אייגנטלעך, זיין

אייגענע אינטערפרעטאציע פון זיינע יעזוס-ביכער), אז דאס קריסטנטום איז די העכסטע דערגרייכונג פון יידנטום, דער סאמע שפיץ — דאס האָבן זיי אָבער ניט געוואָלט דערהערן, פונקט ווי זיי האָבן ניט געוואָלט דער-הערן, אָדער זיך געמאַכט פאַרגעסן — אַש"ס אַן אַנדער דעקלאַראַציע (קורץ נאָכן אַנטשטיי פון מדינת ישראל) וועגן דעם „שמוציקן לעוואַנטישן ים“, וואָס איז ניט זיין ארץ-ישראל. און זיי האָבן אויסגעצייכנט געדענקט אַש"ס קאָמפּלימענטן פאַר דער יידישער מדינה, ווען ער איז, שוין אַ קראַנקער און צעבראַכענער זקן, אַהינגעקומען דאָרט ווערן אַ תּושב. שוין זיין באַזעצן זיך אין ישראל האָבן זיי צעפּויקט ווי אַ גרויסע זכיה פאַר דעם יידישן לאַנד, וואָס דערפאַר אַליין דאַרף מען אים אויף די הענט טראַגן און אים אַלץ מוחל זיין.

מוחל זיין — וואָס? די אַש-פאַרטיידיקערס האָבן אויך גערעדט וועגן אַש"ס תּשובה טון, באַזונדערס איינער פון זיי, דער ישראלי-שריפטשטעלער א. ש. שטיין (אין אַ פּאָלעמיק מיט מיר אין תּל-אביבער זשורנאַל „היימיש“), אַז מיט באַזעצן זיך אין ישראל האָט ער תּשובה געטון.

תּשובה געטון — אויף וואָס? לויט זיי, די אַש-פאַרטיידיקערס, האָט דאָך אַש גאַרנישט געזינדיקט, איז דעריבער האָך ניט שייך קיין תּשובה טון און ס'איז נישטאָ וואָס מוחל צו זיין... דאָס האָבן זיי גאַר פאַרגעסן, און אייניקע פון זיי האָבן מיר אַפילו פאַרטרויט, אַז בעת אַש איז געווען אַן פּלאַרידע, איז ער דאָרט אַריין צום מאַדזשיצער רבי'ן און ביי אים געבעטן מחילה אויף זיינע זינד. אַש האָט, ווי איר זעט, תּשובה געטון! — האָבן זיי אויסגערוּפּן מיט שמחה. און אַז איך האָב זיי געפרעגט: „תּשובה געטון — אויף וואָס? ער האָט דאָך, וועדליק אייך, גאַרנישט געזינדיקט!“ — האָבן זיי פאַרלעגן געשמייכלט.

אָבער — הערט נאָר, הערט! אויב די מעשה מיטן מאַדזשיצער רבי'ן איז אמת — הייסט עס אַזוי: געזינדיקט האָט ער בפרהסיא, אין רשות הרבים, בקול רם, אין ביכער און אין רעדעס און אין דעקלאַראַציעס, אָבער אַז ס'איז געקומען צו תּשובה טון, האָט ער זיך אַריינגעכאַפט צו אַ רבי'ן, ערגעץ אין פּלאַרידע, בחדרי חדרים, און אים איינגערוימט אין אויער אַ סוד, אַז ער האָט חרטה און וויל תּשובה טון.

פון וועמען מאַכט איר חוּזק, חשובע אַש-פאַרטיידיקערס — פון אונז, צי פון זיך אַליין? אָבער ווידער די אייגענע מעשה: איר טענה'ט דאָך, אַז ניט נאָר האָט אַש ניט געזינדיקט קעגן אונז, נאָר מיר האָבן גאַר גע-זינדיקט קעגן אים, טאָ וואָס דערציילט איר אונז מעשיות וועגן זיין תּשובה און מחילה?

עפעס זענט איר מיר אויך גאַרנישט אויסגעהאַלטן?...

אַז איר דריקט זיי צו צו דער וואַנט, די אַש-פאַרטיידיקערס, האָבן זיי אַן אַנדער תּירוץ פאַר אים: ער איז געווען אַ קינד, אַ גרויס קינד! איז דאָך פשוט נאַריש טענות צו האָבן צו אַ קינד... פאַרענטפערן שלום אַש"ס „ווילדע שטיק“ מיט קינדישקייט — דאָס

איז זייער קינדיש. פֿאַר אַ דערוואַקסענעם מענטש, וואָס פֿירט זיך אויף קינדיש, זענען דאָ אַנדערע אַדיעקטיוון... בפרט קלעפט זיך ניט דער קינד־דישקייט־תּירוץ צו אַזאַ מענטש, ווי אַש, וואָס פֿאַרנעמט זיך מיט וועלט־פֿראַבלעמען. דאָס פֿאַסט זיך אפשר צו אַ לירישן פֿאַעט, אַ מאַלער, אַ מוזיקער, אַ פֿרימאָדאַנע, אַ טענצער, ניט צו איינעם, וואָס שרייבט וועגן רעוואָלוציעס, מלחמות, היסטאָרישע און מיטאַלאָגישע עפֿאַכן.

ביי אַש'ן איז אַלץ געווען אויסגערעכנט. ווען ער איז געלאָפֿן מיט זיין „גאַט פֿון נקמה“ קיין פעטערבורג און קיין בערלין — האָט ער אויס־גערעכענט אויף דעם, אַז גויים וועלן כאַפֿן אַזאַ מציאה. שטעלט זיך נאָר פֿאַר: אין דער ניט־יידישער וועלט, וואָס ראַיעט מיט אַלערליי פֿאַראַור־טיילן, חשדים און איבערגלויבנס וועגן יידן און וואו מען ווייס אַזוי ווייניק, אַדער גאַרנישט וועגן דעם אמתן מהות פון יידישקייט און יידישן לעבן — אין אַט־דער וועלט פֿאַלט־אַריין אַ יידישער קינסטלער, אַ שרייבער אין יידיש, איינער, וואָס קומט אַליין פון די געדיכטענישן פון די יידישע מאַסן, און ער ברענגט אַ יידישע פּיעסע, אַ פּיעסע פון יידישן לעבן.

און וואָס ווייזט די פּיעסע פון יידישן לעבן? זי ווייזט דער וועלט אַ יידישע היים, וואו אונטן איז אַ פּריילעך הימל און אויבן — אַ ספּר־תּורה. פון דער גאַנצער אומגעהייער־רייכער יידישער טעמאַטיק האָט אַש אויס־געקליבן פֿאַר דער ניט־יידישער וועלט דוקא אַזאַ קיצלדיקע, אומרעאַלע, אייסגעטראַכטע מעשה. פון דער אומגעהייער־רייכער גאַלעריע פון יידישע געשטאַלטן — האָט ער אַרויסגעוויבן פֿאַר דער וועלט אַ י א נ ק ל ש א ב ש א ו י ט ש.

איצט ווייס שוין די וועלט וואָס יידיש לעבן, וואָס דער מהות פון יידישן לעבן איז — אַ סינטעז פון תּורה און טרייפּענער סחורה. איצט ווייס די וועלט וואָס פֿאַראַ בריאה דער יידישער מענטש איז. די תּורה איז ביי אים טאַקע טייער, אָבער געשעפט איז געשעפט, אַז ס'קומט צו געשעפט זענען ביי אים אַלע מיטלען כּשר — אַ הייזל, אַ ברייזל, שווינדל, שאַכער־מאַכער.

די וועלט האָט געקריגן פון אַ יידישן קינסטלער, וואָס קומט אַליין פון דער „געטאָ“ און וואָס פֿאַר אים זענען אַלע יידישע סודות אָפֿן — אַ באַשטעטיקונג אויפן עלטסטען אַנטיסעמיטישן בילבול לגבי דעם יידישן פֿאַלק.

איז דאָס געווען אַש'ס קינדישקייט? ניין, ס'איז געווען אַש'ס פֿראַק־טישע אויסרעכענונג, אַז אַזאַ מציאה וועלן די אַימות העולם ביי אים אויסכאַפֿן. אַש האָט דאָ, אייגנטלעך, אַליין געשפּילט די שאַבשאַזוויטש־ראַל: אויבן די ספּר־תּורה פון יידישער קונסט; אונטן — האַנדל מיט יידישן כּבוד.

ווען נאָר און וואו נאָר אַש האָט געהאַט די ברירה אויסצוקלייבן צווישן רעקלאַמע, רום, געלט און יידישן כּבוד, האָט ער מפקיר געווען דאָס לעצטע.

נאָכאַמאָל איז אַש געלאָפֿן מיט אַ פּיעסע קיין פעטערבורג — מיט

„יחוס“, אבער דאָס איז שוין ניט געווען קיין יידישע סענסאַציע, נאָר אַ
 „לעגטימע“ יידישע טעמע — איז ער דאָסמאַל ניט געלאָפֿן דירעקט צו
 די טעאַטער־דירעקטאָרן, ווי מיט „גאַט פֿון נקמה“, נאָר פֿריער זי פֿאַר־
 געלייענט פֿאַר אַ גרופּע באַוואַוסטע רוסישע שרייבערס. אַבער אויך דאָ
 האָט אַש אינזינען געהאַט — סענסאַציע.

ווען איינער פֿון דער גרופּע רוסישע שרייבערס — טשיריקאָוו — האָט
 אַרויסגעזאָגט אַ נעגאַטיווע מיינונג וועגן דער פּיעסע, איז אַש אויפֿגע־
 שפרונגען מיטן אויסגעשריי, אַז אַ רוסי, אַ גוי, קאָן ניט פֿאַרשטיין די יידישע
 נשמה...

פֿון אַש'ס אויסגעשריי האָבן די רוסישע שרייבערס געדונגען, אַז
 אויב אַזוי — איז דאָך פֿונקט אַזוי לאַגיש צו זאָגן, אַז יידן קענען ניט פֿאַר־
 שטיין דעם רוסישן „ביט“, דעם רוסישן מהות — און אין דער רוסישער
 ליטעראַטור זענען אַקטיוו אַ שפּאַר ביסל יידן.

נו, פֿאַרשטייט זיך, אַז אויב רוסן זאָגן אַזוינס, איז דאָס אַנטיסע־
 מיטיזם. און אַזוי האָט שלום אַש פֿאַרוואַנדלט ליבעראַלע און יידנפֿריינט־
 לעכע רוסישע שריפטשטעלער אין „שונאי ישראל“ — ווי־באַלד זיי
 געפֿעלט ניט זיין „יחוס־פּיעסע“...

אַש האָט אויסגעפֿירט דאָס זייניקע: אַ סענסאַציע, אַ סקאַנדאַל, אַר־
 טיקלען אין דער רוסישער פּרעסע, אין דער יידישער פּרעסע, ס'טומלט זיך
 — און דער נאָמען אַש קלינגט אין אַלע גלעקער.

אויך ווען אַש זיצט צווישן אייגענע, וואָס גיבן אים אַפּ כבוד, אַרבעט
 זיין מח אויף תּהבולות — ווי אַרויסצוקריגן דערפֿון אַ סענסאַציע, אַ טומל,
 אַ סקאַנדאַל — אַזוי אין זיינע יונגע יאָרן, אַזוי אין זיינע שפּעטערדיקע
 יאָרן. אַט, למשל, דער קבלת־פנים פֿאַר אים אין אַדעס, ס'רינגלען דעם
 גאַסט אַרום מיט וואַרימער האַרציקייט מענדעלי מוכר ספרים, ח. נ.
 ביאַליק, ראַווינצקי, מ. ל. ליליענבלום און אַנדערע חשובּע יידישע פּער־
 זענלעכקייטן. אין די רעדעס — די גרעסטע שבחים פֿאַר אַש'ן, דעם
 גרויסן יידישן וואַרט־קינסטלער. אַש זיצט און הערט און — קלערט...
 מיטאַמאַל שפּרינגט ער אויף און צעשרייט זיך:

— יאָך ביניש קאַ יידישער קינסטלער; יאָך בין אַן אוניווערסאַלער
 קינסטלער!

מען קאָן זיך פֿאַרשטעלן ווי זיינע גאַסט־געבערס האָבן זיך געפֿילט.
 אַבער אַש האָט ווידער זיינס דערגרייכט: אַ טומל, נאַטיצן, אַרטיקלען און
 פעליעטאַנען אין דער יידישער פּרעסע. ס'קאַכט זיך מיט אַש'ן!
 איז דאָס אַלץ מעשה קינד? און אפילו אַ קינד שמייסט מען אַמאַל אַפּ.
 אפילו אויף אַ קינד גיט מען אַמאַל אַ געשריי:
 — שייגאַץ!... אַבער אַש'ן טאָר מען אפילו גאַרנישט זאָגן. פֿאַרוואָס?
 די הייליקע קונסט!

דער ענין אַש איז בלויז איין שטריך אויף דער פּאַן פֿון אַן אומ־
 געהייער פּראַבלעם, וואָס פּלאַטערט אַרום אונז מיט אַן אומהיימלעכן

ווינט. דאָס פראַבלעם פון געצנדינסט און פערזאָנען-קולט.
 די קונסט איז דאָס מאַדערנע געצנדינסט. די קונסט — די מיט-
 שאַפערין פון לעבן — דורך מעשי ידי אדם — איז פאַקטיש אַוועק-
 געשטעלט געוואָרן העכער פון לעבן, איבערן לעבן. די קינסטלער זענען
 די הייליקע פריסטערס פון דער געטין קונסט. זיי איז אַלץ דערלויבט.
 זיי זענען אומבאַרירלעך. רירט מען זיי אָן, ווערט אַ געשריי:
 — מען פאַרשוועכט די קונסט!

אין ראָזענבערג'ס בוך וועגן אַש'ן ווערט געבראַכט אַ ציטאַט פון
 פּרצ'ס אָן אַרטיקל, וואָס איז כדאי דאָ צו ברענגען ווי אַן אילוסטראַציע.
 פּרץ, וואָס האָט דער ערשטער באַמערקט, אַז אַש שרייבט מיט אַן אויג
 „אויף יענער זייט פאַרקאַן“, האָט אויך געהאַט עפעס צו זאָגן וועגן די
 שאַרפע אַטאַקעס אויף אַש'ן פאַר זיין אַרויסטריט, וואָס איז באַרימט גע-
 וואָרן ווי דער „מילה-סקאַנדאַל“.

„אויב עמיץ האָט גערעדט, — שרייבט פּרץ, טאָר מען אים ניט
 צונעמען דאָס וואָרט; און וויל מען אַ קינסטלעריש מויל מיט שמוציקע
 שמאַטעס פאַרשטאַפּן, מוזן מיר רופן: שמוציקע לייט, די הענט ביי זיך!“

אַפגעזען פון דער מיינונג, וואָס איינער האָט וועגן דעם מילה-ריטואַל,
 מוז מען פשוט פריטשמעליעט ווערן פון פּרצ'ס ביזן אויסרוף, ביי מיין
 גאַנצן דרך-אַרץ פאַר פּרצ'ן און ביי דער גאַנצער באַדאַנקלעכקייט, וואָס
 איך פיל צו אים פאַר זיין האַרציקער באַציאונג צו מיר, מוז איך דאָ זאָגן,
 אַז די דאָזיקע ווערטער זיינע זענען געווען — חוצפה. וואָרן מה ענין שמיטה
 אצל הר סיני? — וואָס פאַראַ שייכות האָט אַש'ס לויפן צו אַן אַנטיסע-
 מיטישער פּוילישער צייטונג מיט אַ פּראָטעסט קעגן דעם „באַרבאַרישן
 אַקט“ פון מל זיין ביי יידן — מיט קונסט? וואָס פאַראַ רייד זענען דאָס
 וועגן פאַרשטאַפּן אַ קינסטלעריש מויל מיט שמוציקע שמאַטעס? האָט דאָס
 מויל דען גערעדט קינסטלערישע רייד? איז אַש'ס פּראָטעסט-בריוו געווען
 אַ קינסטלעריש ווערק?

ניין, דאָס בריוויל איז טאַקע ניט געווען קיין קונסט-ווערק, אָבער אַש
 איז געווען אַ קינסטלער — און ווי-באַלד אַ קינסטלער, מעג ער זיך אַלץ
 דערלויבן און קיינער טאָר קיין פיפס ניט געבן. אויב יא, זענען די וואָס
 זאָגן אים עפעס — שמוציקע לייט. דרך-אַרץ פאַר דער געטין קונסט און
 פאַר אירע פריסטערס!

דאָ אַנומלט זענען מיר געווען עדות פון אַ שענדלעך ספּעקטאַקל אַרום
 דער געטין קונסט און אירן אַ הויכן-פריסטער — עזרא פּאונד — ווען
 אַנגעזעענע אַמעריקאַנער שריפטשטעלערס און געלערנטע האָבן — ניט
 דאָס ערשטע מאָל — געפאַדערט פון דער אַמעריקאַנער רעגירונג צו
 באַפרייען דעם פּאַשיסט, אַנטיסעמיט און פאַררעטער, וואָס בעת דער צוויי-
 טער וועלט-מלחמה האָט ער אין איטאַליע געטריי געדינט מוסאַליני'ן און
 דורך אים היטלער'ן — רופנדיק איבער דער פּאַשיסטישער ראַדיאָ, די
 אַמעריקאַנער אַרמיע, צו רעוואָלטירן.

און זיי האָבן סוף-כל-סוף זייערס אויסגעפירט — מען האָט באַפרייט

עזרא פאונד'ן. איז דאָ ניט וויכטיק, צי פאונד איז אַ גרויסער פּאַצט, אָדער אַ פּאַעטישער שאַרלאַטאַן — די, וואָס האָבן זיך פאַר אים אייני-געשטעלט, האַלטן אים פאַר אַ וויכטיקן פּאַעט, אַ וואַרט־קינסטלער — און אויב אַ קינסטלער, מעג ער זיין אַ פּאַשיסט, אַ אַנטיסעמיט, אַ פאַררעטער, איז עס גאַרנישט מיט גאַרנישט. אַ קינסטלער טאַר מען ניט האַלטן פאַר-שפּאַרט אין טורמע, אָדער אין אַ משוגעים־הויז, שמוציקע לייט, עפנט פאַר אים די טויערן!

איך וויל, תּלילה, ניט מאַכן אַ פאַרגלייך צווישן דעם אַנטיסעמיט עזרא פאונד מיט אונזער גרויסן וואַרט־קינסטלער שלום אַש. צען טויזנט להבדילס דאַרף מען אַוועקשטעלן צווישן ביידע נעמען אָבער דער פּרינ-ציפּ פון דער פאַרטיידיקונג פאַר זיי איז דער אייגענער דאָרט און דאָ — דער פּרינציפּ, אַז דעם קינסטלער איז אַלץ דערלויבט.

די דיקטאַטור פון דער קונסט איז, אייגנטלעך, געווען די פאַרלויפּערין פון דער מלוכה־שער דיקטאַטור אין אונזער מאָדערנער וועלט. די פאַר-געטערונג פון דער קונסט האָט ממש געדינט ווי אַ מוסטער פאַר דער פאַרגעטערונג פון שטאַט, און דאָ האָט זיך פאַר אונזערע אויגן אָפּגע-שפּילט דאָס מערקווירדיקסטע ספּעקטאַקל: די נעכטיקע פּריסטערס, וואָס האָבן געפּאָדערט, אַז אַלע זאָלן זיך בוקן צו זיי, זענען געווען צווישן די סאַמע ערשטע, וואָס זענען געפּאַלן כּורעים פאַר די שטאַטלעכע דיקטאַטאָרן.

קיינער האָט אַזוי געטריי ניט געדינט מוסאָלינין, היטלערין און סטאַלינען, ווי די פּריסטערס פון דער קונסט, פון דער ליטעראַטור — די פּאַעטן, עסייאַסטן און נאַוועליסטן — מיט זייער־זייער ווייניק אויסנאַמען. אָבער דאָ, וואו די קונסט איז פּריי און קיינער צווינגט זי ניט צו ווערן אַ דינסט־מוד — דאָ פאַררייט זי סנאַביש דעם קאַפּ צו די הימלען און פּאָדערט, אַז אַלע זאָלן פּאַלן צו אירע פּיס און זי פּאָדערט אימוניטעט פאַר אירע פּריסטערס.

שלום אַש איז געווען אַ וואונדערלעכע דערשיינונג ביי אונז. ס'איז פּלאַי פּלאים ווי דער פּשוט'ער בחור פון קוטנע, אָן בילדונג, אָן וויסן, האָט געגעבן אַזאַ האַסטיקן מאַרשיר אַריין אין דער יידישער ליטעראַטור. „געקומען, געזען און געזיגט“ — ממש איבערנאַכט, ווי יענער לעגענ-דאַרישער בוים, וואָס שפּרינגט ראַפּטאַם אַרויס פון דער ערד אין הימל אַריין, אַ באלאָדענער מיט אַלערליי פּירות — אַזוי איז אַש פּלוצלינג אַ וואַקס אַרויס און אַרויף געטון.

זיין „שטעטל“, זיין „שלמה נגיד“, זיין „מאַטקע גנב“, „דער תּהלים־ייד“ — דאָס זענען מאַנומענטאַלע ווערק, אייביקע ווערק. שלום אַש האָט פאַרמאַגט אַ מעכטיקע אינטואַיציע, אָבער שוואַכן אינטעלעקט. ער איז געווען אַ גרויסער קינסטלער (זאָל מיר דערלויבט זיין זיך אַליין צו ציטירן) ווען ער האָט באַהאַנדלט דאָס קליינע שטעטל און קליינע מענטשן; ער איז געווען אַ קליינער קינסטלער, ווען ער האָט זיך גענומען צו דער גרויסער שטאַט און צו קאַמפּליצירטע פּערזענלעכקייטן.

אין זיין טרילאָגיע „פאַרן מבול“ איז ער ביי זיך אין דער היים, בעת ער שילדערט זיינע היימישע יידן, יידן וואָס ער האָט זיי אַזוי גוט געקענט. ער פאַרלירט זיך אין די גרויסע שטעט. אינטעליגענטן און רע-וואָלוציאָנערן רעדן ביי אים מיטן לשון — און מיט די השגות — פון קליינשטעטלידיקע בית-המדרש בחורים.

דאָך בלייבט אַש — ביי אַלע זיינע קינסטלערישע חסרונות און שוואַכ-קייטן — דער גרויסער וואָרט-מייסטער!

אַבער ווי גרויס דער קינסטלער איז ביי אים געווען, אַזוי גרויס — און אפשר נאָך אַ סך גרעסער — זענען געווען זיין חוצפה און זיין עגאָאיזם, זיין חשק, זיין מורא'דיקע ליבע צו געלט, רום, כבוד — איבער-הויפט אין דער ניט-יידישער וועלט. קיינער האָט אַזעלכע זאַכן ניט פיינט, אַבער איך ווייס ניט פון נאָך איינעם, וואָס איז אַזוי גרייט געווען צו יעדער צייט מפקיר צו זיין דעם פרעסטיזש און כבוד פון זיין פּאַלק, כדי צו באַפרידיקן זיין אַנגעשוואַלענעם עגאָ, ווי אַש.

שוין ביי די ערשטע טריט אין דער יידישער ליטעראַטור האָט מען דאָס באַמערקט. ניט נאָר פּרץ. נח פּרילוצקי האָט מיט אַרום אַ האַלב יאָרהונדערט צוריק פאַרעפנטלעכט אַ סעריע אַרטיקלען (כ'בין איצט ניט זיכער, צי אין „וועג“, אָדער אין „מאַמענט“) וועגן די צוויי שלום אַשס; איינער, דער גרויסער קינסטלער און איינער, וואָס מאַרשירט אַריין מיט זיינע שמוציקע קאַלאַשן צו יענעם אין שטוב אַריין.

שלום אַש איז מיט דער צייט געוואָרן אַ וועלט-נאַמען — אַ דאַנק זיינע גרויסע ווערק און אַ דאַנק זיינע גרויסע סקאַנדאַלן. האָבן יידישע שרייבערס רעאַגירט אויף זיינע סקאַנדאַליעזע מעשים, האָט זיך אויפֿ-געהויבן אַ „ויצעקו“: מען פאַרפּאַלגט אונזער גרויסן פּראָזע-מייסטער! דעם העכסטן פּונקט האָט דער „ויצעקו“ דערלאָנגט אין אַש'ס קריסט-לעכער פּעריאָדע. זיינע פאַרטיידיקערס האָבן אויף קולי-קולות געשריגן אין דער וועלט אַריין, אַז מען לינטשט, מען פאַרשטיינט, מען קרייציקט שלום אַש'ן — פאַר שרייבן וועגן דעם קריסטלעכן גואל.

זיי האָבן געשריגן, אַז די אַש-קריטיקערס זענען ניט טאַלעראַנט, און ס'איז זיי דערביי ניט איינגעפּאַלן, אַז זיי אַליין זענען דאָך ניט טאַלעראַנט — צו די אַש-קריטיקערס... זיי האָבן זיך — אין זייער צעקאַכטקייט — אַפילו ניט געכאַפט, אַז מיט זייער געשריי וועגן קרייציקן אַש'ן — און אַזוי הייסט אויך אַ קאַפיטל אין ראָזענבערג'ס בוך: „דער קרייצצוג“ — שפּילן זיי אַריין אין פיינטלעכע הענט, אין די הענט פון יענע שכנים אונזערע, וואָס וועלן קענען טענה'ען:

— פּריער האָבן די יידן געקרייציקט זייער ברודער קריסטוס. איצט קרייציקן זיי אַן אַנדער ייד פאַר זאַגן אַ גוט וואָרט אויף קריסטוס'ן! צוויי טויזנט יאָר האָט מען אונז באמת געקרייציקט צוליבן בילבול וועגן יענער קרייצצוג — בעת די קרייצצוג און במשך פון אונזער צוויי טויזנט-יאָריקער מאַרטירער-געשיכטע בכלל. אונזערע טענות, אַז ניט מיר, נאָר די רוימער האָבן „אים“ געקרייציקט, האָבן ניט געמאַכט קיין

איינדרוק. אצונד קומען יידן — בעצם גוטע, וואוילע יידן, נאָר פאַרפירט פון דער קונסט-עבודה-זרה, ווי די יידן אין מצרים פון עגל-דינסט — און שרייען, אָז יידן קרייזיקן אַ יעזוס-אַנהענגער.

און שלום אַש האָט אָט-דאָס געשריי צעטראַגן אין דער ניט-יידישער גאַס אַריין; יידן פאַרפאַלגן אים! בלויז אין איין פּאַל — האָט ער פאַר אַ רעפּאַרטער פון אַן ענגלישער צייטונג, וואָס האָט אים אַנגעפרעגט וועגן אַ טומל אַרום אים אין פּלאַרדע, מינימזירט דעם ענין; „דזשאַסט עי באַנטש אָוו יידיש-ספיקינג דזשוסי!“ — ס'הייסט: בלויז אַ כאַפּטע יידיש-רעדנדיקע יידן האָבן דאָס געטומלט. ס'לוינט זיך, הייסט עס, נישט צו מאַכן קיין וועזן דערפון.

האָט מען אַש'ן באמת געלינטשט, פאַרשטיינט, געקרייזיקט, ווי זיינע פאַרטיידיקערס טענה'ען? אויב קריטיק איז קרייצונג; אויב פּראָטעסט איז לינטשעריי — מילא, וואָס קאָן מען טון? אָבער ס'גייט ניט בלויז אין רייד. ס'גייט אויך אין מעשים: מען האָט אים געלייגט אין חרם אַריין, — טענה'ען זיי, — אים פאַרטריבן פון דער יידישער גאַס — „ווי ספינאַזאָן“ — זאָגט דער דערמאַנטער קאַלעגע שטיין פון תּל-אביב, אויף וואָס איך האָב אים געענטפּערט:

— יא, ווי ספינאַזאָן פונקט ווי ס'איז אמת די מעשה, אָז מען האָט פאַרטריבן ספינאַזאָן, אַזוי איז אמת, אָז מיר האָבן פאַרטריבן אַש'ן. ספינאַזאָ איז לאַנג פאַרן חרם אַליין אַוועק צו „זיי“ און זיך געמישט צווישן די קריסטלעכע סעקטאַנטן (די א. ג. קאַלעגיאַנטן), אַזוי איז אַש אַליין אַוועק צו „זיי“ מיט זיינע יעזוס-ווערק.

אַש'ן האָט מען מורא-דיק צעפיעשטשעט פון אָנהייב אָן. מען האָט אים כסדר געטראַגן אויף די הענט, כסדר געפיערט זיינע יובילייס, באַנקעטן, שמחות לכבוד אים. אָט-די כסדר-דיקע שמחות-פּראָווענישן אויף דער יידישער גאַס, דער כסדר-דיקער געמיש פון גאַפּל-מעסער-לעפל מיט רייד, רייד, רייד — איז בכלל עפעס אַ צרה אשר לא כתובה בתורה. ס'איז אַ וועלטלעכער מנהג, פון וועלכן די וועלט ווייס גאַרנישט.

פון וויפיל באַנקעטן, יובילייס און קערמעשלעך הערט איר דאָ ביי אונז אין דעם ניט-יידישן אַמעריקע? זייער-זייער זעלטן, אַמאָל אין אַ שמיטה, ווען אַ קאַרל סאַנדבורג, למשל, ווערט אַן אַכציקער. און געסט? מען פאַרבעט זיי אַמאָל אויף אַ רעפּעראַט. דאָס אַלץ, דאָ האָט יאָרן-לאַנג געלעבט טאַמאַס מאָן. דאָ לעבט שוין יאָרן-לאַנג לייַאָן פּויכטוואַנגער — האָט ווער געהערט וועגן יובילייס, באַנקעטן לכבוד זיי, טומל אַרום זיי? אָבער ביי אונז — אויב מען טומלט ניט אַרום אַ שרייבער, אָדער אַ כלל-טוער און מע פּראָוועט ניט קיין באַנקעטן פאַר אים, הייסט עס, אָז מען פאַרפאַלגט אים.

באַזונדערס צעבאַלעוועט אים, ווי געזאָגט, געווען ביי אונז שלום אַש — און זיינע תּסידים. טאַמער האָט מען אויסגעלאָזט איין יוביליי זיינעם; טאַמער האָט מען אים געלאָזט גיין צופּוס און ניט אַ כאַפּ געטון אויף

די הענט און געטרעגן, האט עס געהייסן, אז מען קרייזיקט אים, אז ער איז אין חרם.

שלום אש איז געווען בינו און באליידיקט. ער האט גריילעך געוואלט יידישן כבוד פאר זיינע קריסטלעכע ווערק, אבער דערביי האט ער ליב געהאט די מארטירער-קרוין, וואס ער אליין האט זיך ארויפגעלייגט אויפן קאפ און זיך געצאצקעט מיט איר אויף דער ניט-יידישער גאס.

וואס פארא גראטעסקער באגריף פון טאלערעאנץ די אש-פארטיידיקערס דעמאנסטרירן. ביי זיי קומט אויס, אז ווען מען שטופט א יידן אין מויל אריין חזיר, איז ניט נאך דארף ער עס, לשם טאלערעאנץ, אראפשלנגען, נאך ער דארף זיך דערביי אויך פאסטמאקעווען — אויב ניט פארלעצט ער די טאלערעאנץ. ניט נאך וואלטן מיר געדארפט — עלפי זייער קאנצעפציע פון טאלערעאנץ — אויפנעמען שלום אש'ס קריסטלעכע ווערק און קריטיק, און פראטעסט, נאך מיר וואלטן נאך געדארפט אים אפגעבן כבוד און זאגן א יישריכט דערפאר...

מיר זענען ניט טאלערעאנט! דערביי ווייזן זיי אן, אז אש איז ניט געווען ביי אונז דער איינציקער, וואס האט געשריבן אויף קריסטלעכע טעמעס: אט זענען ד"ר יוסף קלויזנער, י. ח. ברענער, א. א. קאבאק און ש"י איש הורוויץ (און מען קאן נאך דא מוסיף זיין יהודה קארני און אין יידיש: מ. י. האימאנויטש, מחבר פון „ארום דעם מאן פון נוצרת) — הייסט עס דאך, אז מיר זענען יא טאלערעאנט, מחמת די נארוואס דערמאנטע האבן מיר צורו געלאזט. קומט-אויס, אז בלויז לגבי אש'ן זענען מיר געווען אומטאלערעאנט, בלויז אויף אים זיך אָנגעזעצט. איז טאקע — פארוואס האבן מיר דווקא אים אויסגעקליבן פאר דעם קרבן? אפשר טאקע אויס קנאה?...

מען קאן, נאטירלעך, איבערהורן דעם פריערדיקן ענטפער, אז ס'ווענדט זיך וואס מען שרייבט און ווי מען שרייבט... און ד"ר קלויזנער'ס ווערק, וואס איז א וויסנשאפטלעכע שטודיע, קאן מען אינגאנצן ארויס-נעמען פון חשבון. אבער ס'איז כלל ניט נייטיק אריינצוגיין אין אן אנאליז פון דעם „וואס" און „ווי" אין די נוצרי-ווערק פון די אנדערע יידישע שריי-בערס. דאס איז אין דעם פאל ניט נייטיק — מחמת אויך שלום אש'ס קריסטלעכע דערציילונגען האט קיינער ניט „געטשעפעט" — דאס איז געווען בעת אש האט געשריבן זיינע קריסטלעכע מעשיות ביי אונז און פאר אונז אין יידיש — מיט ארום פופציק יאר צוריק (האט זיין אויג געמעגט דערביי נאך דאמאלט אריבערקוקן „אויף יענער זייט פארקאן"). ווען ד"ר חיים זשיטלאווסקי האט אין יענע יארן, פאר דער ערשטער וועלט-מלחמה, פארעפנטלעכט אין „דאס נייע לעבן" (ניו-יארק) שלום אש'ס „אין קארניוואל-נאכט" און ל. שאפירא'ס „דער צלם", האט זיך אין דער יידישער וועלט פארפירט א לאנגע און ליידנשאפטלעכע דיסקוסיע וועגן די צוויי היפוכ'דיקע צוגאנגען צום קריסטנטום, ל. שאפירא'ס נקמה-דיקע — פאר די פאגראמען אין רוסלאנד, און אש'ס ראמאנטיש-ענטמי-מענטאלע.

נאך פריער האָט פאַסירט, אַז י. ל. פּרץ האָט זיך אָפּגעזאָגט אַרײַנצו-
 נעמען אין אַ זאַמלבוך, וואָס ער האָט רעדאַגירט — „דאָס בוך און דער
 לעזער“ (וואַרשע, 1910) — שלום אַש'ס „בילדער פון אַלטן אַרץ-ישׂראל“
 (וואָס שילדערט מאַרי'ס גאַנג קיין בית-לחם), ווי אב. קאהאַן האָט מיט אַרום
 פיר צענדליק יאָר שפּעטער זיך אָפּגעזאָגט צו דרוקן אין „פּאַרווערטס“ אַש'ס
 „דער מאַן פון נצרת“, אָבער ס'איז צוגעגאַנגען שאַ-שטיל. אין דרויסן איז
 עס ניט אַרויסגעקומען. ווען פּרץ האָט, צוליב מחלוקה מיטן פּאַרלעגער א.
 גיטלין, זיך צוריקגעצויגן פון זאַמלבוך, איז משה טייטש, וואָס האָט גע-
 זאַמלט דאָס מאַטעריאַל, געווען אין אַ פּאַרלעגנהייט: זאָל ער איצט אַרײַ-
 געבן שלום אַש'ס „בילדער“, וואָס פּרץ האָט אויסגעבראַקירט? ס'איז געווען
 אַ פּראָגע פון אויספילן אַ בלויה, וואָס ס'איז געבליבן נאָכדעם ווי פּרץ
 האָט צוריקגענומען זײַן שוין אויפגעזעצטע עסיי.

טייטש האָט זיך מײַשב געווען מיט יענע באַטייליקטע, וואָס האָבן
 זיך געפונען אין שטאַט, צווישן זיי מיין ווייניקייט, און די מײַנסטע זענען
 געווען פאַר יאָ אַרײַנגעבן — און ס'איז אַרײַן. שוין אין יענער דערצײ-
 לונג, וואו אַש שילדערט ווי די „געטלעכע בתולה“ לאָזט זיך אַרויס פון
 ירושלים אויפן וועג קיין בית לחם — דאָרט צו געבן געבורט צו דעם
 „דערלייזער“, טוט זיך סכנות נפשות:

„די מאַמע רחל איז פון איר קבר אַרויסגעגאַנגען... און אירע לאַנגע
 בלויע הענט נאָכגעשטרעקט... שמואל הנביא קומט אין שטאַט אַרײַן מיט
 אַ קריגל אייל און אַ שופר און זוכט דעם משיח פון גאָט... אברהם אבינו
 מיט שרה'ן קומען-אַן... און משה רבינו שטייט דאָרט אויפן באַרג סיני
 און האָלט די תורה אין האַנט... און דוד המלך מיט די מלאכים גייען איר
 אַנטקעגן... און די שטערן פאַלן פון הימל אַראָפּ... און גאָט איז אַרײַנגע-
 גאַנגען אין זײַן באַהאַלטן ווינקל... די ווינטן זענען איבער דער ערד שטיל
 געוואָרן. די גרויסע וועלן האָבן זיך אין די ברייטע ימים אָפּגעשטעלט...
 די שיפן זענען אין מיטן ים שטיין געבליבן — און אַ גרויס, גרויס
 שטילקייט איז געוואָרן איבער דער טרוקעניש און איבערן וואַסער.“

אַש האָט, ווי מיר זעען, איינגעשפּאַנט די גאַנצע נאַטור, די יבשה און
 די ימים און די הימלען, אַרויסגעפירט די מלאכים, די אבות און אמהות
 און משה רבינו'ן — אין איין קאָלאַסאַלן פּאַראַד לכבוד מאַרײַן, בעת זי
 איז געגאַנגען געבן געבורט צום „משיח פון גאָט“ — יאָ, אזוי בפירוש:
 דער משיח פון גאָט!

פונדעסטוועגן האָט מען דאָס אים פאַרשוויגן. פּאַרוואָס? ווייל ס'איז,
 ווי געזאָגט, געווען צווישן אונז און געבליבן צווישן אונז. אַש איז דאָמאַלט
 ניט געלאָפן מיט זײַנע קריסטלעכע דערצײלונגען אין דער ניט-ידישער
 וועלט אַרײַן און ער האָט זיי ניט באַגלייט מיט דעקלאַראַציעס און אינטער-
 פרעטאַציעס, וואָלט אַש ניט געלאָפן מיט זײַן פּראָטעסט-בריוו קעגן מל
 זײַן אַ טויט יידיש קינד און קעגן דעם „באַרבאַרישן יידישן מילה-רוטואַל“
 בכלל — צום „קוריער וואַרשאַווסקי“, אַ פּוילישע צײַטונג, אַן אַנטיסע-
 מיטישע צײַטונג, — וואָלט אויך ניט געווען קיין מילה-סקאַנדאַל.

אָבער אונזערע אַש־פּאַרטיידיקערס גייט ניט אין אויסגעפינען די פּאַקטן און זיי אַנאַליזירן. זיי ווייסן איין זאַך, אַז אַש איז געווען אַ וואַרט־קינסטלער, דער גרעסטער פּראָזע־מיסטער ביי אונז — און ווי־באַלד אַ קינסטלער, אַ כּהן גדול פּון דער געטיין קונסט — טאַר מען אים גאַרנישט זאָגן, מוזן מיר מיט געבויענע קעפּ מקבל באַהבה זיין אַלץ, וואָס ער טוט, וואָס ער שרייבט, וואָס ער זאָגט, מעג עס אונז שניידן דאָס לייב און פּאַטשן אין פנים אַריין.
די קונסט איבער אַלץ?

